

K PROBLÉMU DEMOKRACIE

Die Chancen der Freiheit. Grundprobleme der Demokratie (Šance slobody. Základné problémy demokracie). Hrsg. Herfried Münkler, München 1992, 263 s.

Rozsahom nevelký, príznačne nazvaný zborník *Šance slobody* sa zaoberá problematikou demokracie v súčasnom svete a procesmi jeho demokratizácie. Práca má výrazný multidisciplinárny charakter, problematika je tu sledovaná optikou viacerých humanitovedných disciplín: politológie, filozofie, histórie a sociológie. Integračnú os publikácie, ponúkajúcej paletu prístupov, hľadísk a špeciálnych tém korešpondujúcich so základnými problémami demokracie, tvorí najmä téza uvedená v záhlaví knižky, vypovedajúca o tom, že demokracia nie je niečím statickým, ale musí byť znovu a opäť získavaná. V tomto procese demokraticky zaistená sloboda občana nie je niečím, čo má trvale v držbe, ale je len jeho šancou.

Podnetom pre napísanie zborníka boli najmä spoločenské zmeny politických systémov Východnej Európy. Aj keď pohľad autorov na problematiku nie je výlučne europocentrický, je jasné, že evokujúcim impulzom väčšiny príspevkov bol rozpad "reálneho socializmu" v Európe a bývalom Sovietskom zväze.

Empirická skúsenosť nedávneho obdobia potvrdzuje tézu práce, že revitalizácia demokracie, resp. jej vznik v štátoch bývalého totalitného systému má longitudálny charakter a že rozpad, recesia totalitných spoločenských štruktúr ešte neznamená simultánny zrod demokracie, ale len vytvorenie rámcových možností pre jej renesanciu či vznik. Uvedené je dostatočným impulzom pre polozenie si otázky o skutočnom stave a potenciálnych vývinových perspektívach demokracie v týchto regiónoch.

Demokracia v chápaní autorov práce nie je niečo, čo tá-ktorá spoločnosť vlastní, resp. čím je "posadnutá", ale "je to niečo, čo proti imanentným vývinovým tendenciám v trhovu orientovaných spoločenstvách musí byť vždy opäť nanovo dosahované" (s. 9). Je pochopiteľné, že tento proces demokratizácie sa realizuje ťažšie v spoločenských systémoch poznamenaných stigmou totality uplynulého polstoročia a latentnými rozsiahlymi etnickými sociálnymi a axiologickými konfliktami.

Zborník *Šance slobody* sa vnútorne rozčleňuje do troch relatívne konzistentných celkov. Prvá časť nazvaná *Základné otázky* sa zaoberá teoretickou analýzou vybraných aktuálnych problémov teórie demokracie. J. Habermas tu v štúdií *Tri normatívne modely demokracie: K pojmu deliberatívnej politiky* podáva komparatívny náčrt špecifickosti chápania demokracie a obrazu spoločnosti v liberalistickom a republikánskom poňatí. Autor kriticky porovnáva uvedené modely, hodnotí ich pozitíva a nedostatky, porovnáva ich a identifikuje ich diskrepancie. Jedným z výsledátov stručnej komparatívnej analýzy J. Habermasa je téza, že základný rozhodujúci rozdiel je práve v chápaní roly demokratických procesov.

Herfried Münkler v príspevku *Politická mravnosť*¹ sa zamýšľa nad otázkou, či demokra-

¹ Ide o veľmi voľný preklad pojmu "Tugend", pretože, ako uvádza aj napr. Meyerov malý lexikon filozofie, Mannheim 1987: Im philosophisch-ethischen Sprachgebrauch der Gegenwart hat der Begriff an Bedeutung verloren. Man hat erkannt, dass es nicht möglich ist, das gessloschene System von Einzel-

cia potrebuje sociálno-morálne základy, a poukazuje na skutočnosť, že v polemikách a diskusiách o demokracii, ktoré boli vedené od čias Veľkej francúzskej revolúcie až doposiaľ ako v sociálno-politických analýzach, tak aj vo filozoficko-sociologických teóriách, o fenoméne mravnosti (Tugend) nie je zmienka. Miesto tohto princípu uvedené teórie pracovali zväčša s kalkulom racionálne fundovaného kontraktualizmu. Autor príspevku hľadá príčiny tohto odklonu filozofie i iných humanitných disciplín od aplikácie fenoménu politickej mravnosti, ktorý považuje za centrálny pojem pre sebavysvetlenie a pochopenie demokratickej spoločnosti.

Histórii vzniku konceptu demokratického socializmu je venovaná pozornosť v stati Waltra Euchnera. Venuje pozornosť najmä rozpracovaniu tohto pojmu nemeckými autormi na prelome nášho a minulého storočia, sleduje jeho vývin v prvých dvoch decéniách 20. storočia i počas Weimarskej republiky. Upozorňuje na skutočnosť, že to boli práve roky 2. svetovej vojny, ktoré boli akýmsi historickým katalyzátorom pre urýchlenie vývinu tohto konceptu.

Ota Šik sa vo svojom príspevku snaží dať odpoveď na kardinálnu otázku, ktorú už v strednej a východnej Európe zodpovedala sama história – či sú socializmus a demokracia v princípe zlučiteľné. Na základe analýzy i osobnostnej empirie dochádza k záveru, že pojem a koncept "demokratického socializmu" je vnútorne významovo protirečivý (s. 89) a že požiadavka výstavby demokratického socializmu, tak ako bola a ešte niekedy i je pertraktovaná, je čistým obnovovaním ilúzie o vytvorení fikcie.

Vzťahom demokracie a ekológie v demokratickej spoločnosti je venovaná stať Erharda Epplera, ktorý sa zamýšľa nad otázkou vytvorenia takého demokratického prostredia, ktoré stimulačne pôsobí na vzrast ekologického povedomia spoločnosti zdola. Určité možnosti v tomto smere v demokratickej spoločnosti vidí autor v širšom použití referenda k základným environmentálnym problémom spoločnosti a dochádza k záveru, že ekoreformy potrebujú "viac demokracie a že bez nej sú bez šance" (s. 101).

Polemicky je stavaná stať Helgy Grebingovej *Národ miesto demokracie?* zaoberajúca sa aktuálnymi vnútornými problémami Nemecka v súvislosti s jeho znovuzjednotením, korešpondujúcimi s otázkami národa a demokracie.

Druhá časť knihy, zostavovateľom nazvaná *Teórie*, sa zaoberá fenoménom demokracie v dejinne analytickom zornom poli. Sem patria tri state, ktoré sú vnútorne prepojené najmä centrálnym predmetom záujmu – koncepciami demokracie a už histórii patriacimi autormi skúmaných koncepcií. Sem sa radia príspevky Richarda Saageho *Socializmus a demokracia v utópii*, Slobodná zem Theodora Hertzka, ďalej stať Kurta Lenka *Sloboda a tvorba kompromisu: ku konceptu demokracie Hansa Kelsensa* a napokon stať Zwi Bascha *K chápaniu demokracie T. G. Masaryka*.

Tretia časť publikácie nazvaná *Krajiny a regióny* sa zaoberá aktuálnym stavom a perspektívou demokracie najmä v oblastiach, kde demokracia nemá hlboké korene v histórii,² v spoločnostiach s takými politickokultúrnymi tradíciami, kde fenomény tolerance, kompromisu a konsenzu nie sú na vrchole hodnotových systémov, kde sociálne neznášanlivosti a etnické napätia prerastajú v otvorené konflikty a kde sa demokratizačné procesy v inhibujúcom prostredí realizujú len veľmi ťažko. Sem patria state Klausu von Beymeho *Demokracia v Sovietskom zväze*, Bassama Tibiho *Medzi islamským dedičstvom a kultúrnou obnovou*, H. C. F. Mansillu *Teoretické modely vysvetlenia politického násillia v juhoamerickej oblasti*.

tugenden, die für alle Zeit Gültigkeit hätten, zu bestimmen. Man spricht heute eher vom Wert einer sittlichen Handlung als von der Tugend des Handelnden (s. 434).

² Jedinú výnimku z tejto oblasti tvorí stať Jeana Zieglera *Švajčiarsko: Národ stroskotal*.

Zborník *Šance demokracie* je aktuálnym príspevkom do diskusie o demokracii a slobode občana a napriek svojej mozaikovej a fragmentárnej podobe je cenným vstupom do rozvíjajúcej sa polemiky o základných hodnotách a perspektívach demokracie. Napriek istej inkonzistentnosti prístupov, danej aj profesionálnym zložením autorského kolektívu, jeho pozitívna kognitívna hodnota úzko koreluje s racionálnorealistickým videním obrazu nášho sveta, v ktorom postupne opadáva postrevolučná eufória simplexnej vízie trvalého víťazstva demokracie.

Karol Kollár

FEMINISTICKÁ TEÓRIA POZNANIA: POKUS O PROJEKT

L. CODE: *What Can She Know? Feminist Theory and the Construction of Knowledge* (Čo môže vedieť žena? Feministická teória a výstavba poznania). Ithaca and London, Cornell University Press 1991, 349 p.

Lorraine Codeová, profesorka na Yorskej univerzite v Toronte, je autorkou kníh *Epistemic Responsibility* (1987) a *What Can She Know?* (1991), ako i mnohých článkov uverejnených v popredných filozofických časopisoch a zborníkoch, editorkou viacerých kolektívnych prác, ako napr. *Changing Patterns: Women in Canada* (1988) a *Feminist Perspectives: Philosophical Essays on Minds and Morals* (1988).

Kniha *What Can She Know?* sa ihneď po vydaní stretla so živým ohlasom. Codeová sa v nej venuje jednej z najkontroverzných otázok v súčasnej teórii poznania – otázke relevantnosti subjektu a subjektívnych faktorov v procese poznania.

Autorka, pohybujúca sa fundovane v dejinách filozofie i v súčasnom filozofickom myslení, nenásilne, no sugestívne diagnostikuje androcentrický charakter základného pojmového aparátu i metód v hlavnom prúde západnej filozofie, ktorý feministky rady označujú aj ako mužský prúd (v angličtine má táto hra s pojmami "mainstream" a "malestream" pôvab, ktorý sa pri preklade stráca).

Knihu tvorí osem kapitol; ak v prvej (*Is the Sex of the Knower Epistemologically Significant?*) a druhej (*Knowledge and Subjectivity*) sa pozornosť venuje predovšetkým problematike subjektu a vzťahu objektívnych a subjektívnych momentov v poznatkoch, v tretej (*Second Person*) a vo štvrtej kapitole (*The Autonomy of Reason*) autorka rozvíja koncepciu subjektivity, ktorá je osnovaná na vzťahovom modeli medzi jedincami. Analyzujúc etablované epistemologické koncepcie v anglo-americkej filozofii, obnažuje Codeová ich neraz "maskovaný" apriórny predpoklad o hodnotovo – a ideologicky – neutrálnom subjekte poznania a o poznatku ako abstrakcii nezohľadňujúcej a nereflektujúcej psycho-sociálne a kultúrno-historické kontexty. V tradičnej filozofii, ako to autorka ilustruje napr. na Descartovi, sa predpokladala autonómnosť a izolovanosť subjektu poznania; za irelevantnú sa pokladala jeho telesnosť i jeho intersubjektívne vzťahy. Napriek odlišnostiam medzi racionalizmom a empirizmom sa preto oba smery podľa Codeovej viac-menej zhodovali v prehliadaní povahy samotného subjektu ako významného faktora pri konštruovaní poznatkov. Codeová zásadne nesúhlasí s tézou o existencii autonómneho rozumu, ktorý by bol nezávislý od stupňa sebaidentity, od stupňa sociálnych vzťahov, od psycho-sociálnych okolností, v rámci ktorých sa poznanie uskutočňuje. Ako každá, tak i rodová špecifickosť subjektu je potom pre poznávací proces relevantná, a to obzvlášť v kultúre, kde – ako dôvodí autorka – rodové rozdiely poznačujú nielen spôsoby medziľudských interakcií, ale aj spôsoby konania, prežívania a jazykového vyjadrovania; rodovú príslušnosť možno teda chápať ako nezanedbateľný faktor pri konštituovaní subjektivity.